

מיטל רוטנברג | 2020 | נוף ופרחים | אקריליק על נייר | X2518 ס"מ

מגדר | כתב עת אקדמי רב תחומי למגדר ופמיניזם
גיליון שמיני | 2021

קציעה עלון | סקירת ספרים

טל דקל | נשים וזקנה: מגדר וגילנות בראי האמנות בישראל

ספרה של טל דקל¹ מבקש להתמקם בריבוע הטעון בו מוצלבות הפרספקטיבות לגבי גוף, גיל ניראות ואמנות. אולם הספר המקיף בוחן מגדר וגילנות בשלל סוגיות, לא רק בראי האמנות. זהו מחקר סוציולוגי ויזואלי מעניין, המקבל שכבה אקטואלית נוספת בימים טרופים אלו של קורונה וקבוצות גיל בסיכון. דקל מצטטת את הפילוסוף והסוציולוג הפוסטקולוניאלי אשיל ממבה: "הניתוח של מוות ככלי במשחק הביו פוליטי מתאים גם לזקנה, הואיל וגם בנוגע לזקנות ולזקנים מתקיים משטר החלטות המכריע מדי יום ביומו מי ימות ומי יאריך חיים" (עמוד 267). כאשר אנו נזכרים בהפקרתם של הזקנים בבתי האבות בגל הקורונה הראשון, בהימנעות ממינוי אחראי מיוחד לטיפול בהם, והמחדלים המתמשכים עד היום בנושא זה, מקבלים הדברים תוקף מצמרר. די לחשוב על המצב ההופכי, בו הקורונה הייתה פוגעת בעיקר בילידים צעירים, כדי להבין את הפער בהתגייסות ובהקצאת משאבים. הזקנות והזקנות נחשבים א- פריורי כנטל על החברה, כמי ש"סיימו את תפקידם".

לא בכדי בחרה דקל לפתוח בצילום של נירית אהרוני את דודתה, אישה מבוגרת הלבושה כפנקיסטית בת עשרה. כל הדעות הקדומות שלנו עולות: פתטית, לא מכובדת. כפפות הרשת הכחולות, העגילים הצהובים, השרשראות המרובות, הסיגריה ביד, כל אלו נדמים במבט ראשון כלא הולמים. אולם עם הקריאה בספר נפתח המבט

¹ דקל, ט. (2020). **נשים וזקנה**, עריכה: שלומית לולה נחמה. למדא עיון - הוצאת הספרים של האוניברסיטה הפתוחה.

למורכבות העומדת בבסיס הייצוג הזה, והוא מקבל שכבות של משמעות. גם העבודה שנבחרה לכריכה תוקפת סטריאוטיפ: אישה זקנה מתנדנדת על נדנדה באושר. למה לא, בעצם?

בניגוד לילדות, אותה אנו חווים למעשה בדיעבד, תוך הסתמכות לא מעטה על זיכרונם של אחרים, תמונות, סרטים בהם צולמנו ושלל עזרי זיכרון, הזיקנה אינה יכולה להיחוות בדיעבד. מימד ההווה שבה (יחד עם העבר) משתרר על כל ההווה, ומימד העתיד, שהיה כה משמעותי, נדחק הצידה.

דווקא מימד זמן זה, העתיד, המצוי בהדחקה בתקופת הזיקנה, הוא המפתח לפענוח של יצירות האמנות הרבות המובאות בספר, וכאן יש לציין במיוחד את האופי האסתטי המרהיב שיש לספר כולו. עבודות האמנות שבספר נוצרו מתוך הרצון לשמר את רגעי הזיקנה עבור העתיד. בנות מצלמות את אימהותיהן, את סבותיהן, כך בפרק הרביעי "בנות ואימהות נכדות וסבתות". גיבורות תרבות זקנות (מעטות) מונצחות ברגעי בגרותן, ומעטות גם האמניות הזקנות החוקרות באומץ ויזואלי את דיוקנן העצמי כנשים זקנות, בפרק השביעי המוקדש ל"ייצוג עצמי".

בעוד שהקטגוריות המגדריות והאתניות הומשגו ויזואלית - תערוכות שעסקו באפר-אמריקניות, בשחורות, בגברים שחורים, ובישראל - במזרחיות, תערוכות פמיניסטיות בארץ, מ"הנוכחות הנשית" והלאה - בישראל ובעולם, דומה כי הזיקנה, כמודוס חברתי ואסתטי שיש לו משמעויות חדשות בעת האחרונה, לא זכתה ליחס דומה. כך קורה כי מתוך 129 היצירות המוצגות בספר, לא ניתן למנות ולו אחת הנחשבת ל"קאנונית". אין ולו תמונה אחת הסובלת מ"חשיפת-יתר".

אלו הן תמונות ויצירות לא מוכרות, שאין להן ניראות בחללים מוזיאליים. גם מקרב 88 האמניות שעבודותיהן מוצגות בספר, מעטות הן האמניות הידועות בשדה האמנות - ואציין את ורד אהרונוביץ, רות שלוס, טל שוחט, אנה טיבו, חנה סהר, נחמה גולן, אורה ראובן, אנג'ליקה שר. "אימהות המזון" של האמנות הישראלית, אביבה אורי, לאה ניקל, מיכל נאמן, דגנית ברסט, סיגלית לנדאו, אינן מיוצגות. גם אם לא טיפלו בנושא הזיקנה כלל, מעניין היה לציין זאת. כאן דייקה דקל בכותרת

המשנה של הספר: "מגדר וגילנות בראי האמנות בישראל" – ולא "בראי האמנות הישראלית".

כך מובלטת עבודת המחקר שבבסיס הספר הזה. עבודות האמנות היו למעשה "מוצפנות" בסטודיות של האמניות, בדומה לסגירות הנכפית על הזקנות והזקנים בדיוור המוגן ובבתי האבות. יצירות האמנות הסגורות משקפות את החיים המסוגרים. אם להשתמש במושג המפורסם של הפילוסוף האיטלקי העכשווי ג'ורג'ו אגמבן, "חיים חשופים", המתייחס לפגיעות האינהרנטית המצויה בחייהם של פליטים, מהגרי עבודה ומבקשי מקלט, הרי שחייהם של זקנות וזקנים רבים הם "חיים חשופים" במובן ההופכי – פגיעים דווקא משום היותם נסתרים ונחבאים, ולא חשופים כלל אל הפרהסיה הציבורית.

הפרספקטיבה של הגיל חושפת גם נקודת עיוורון בעבודות פמיניסטיות קלסיות. כך, למשל, השאלה בפוסטר המפורסם של ה"גורילה גירלס" (1985): "האם נשים צריכות להיות עירומות כדי להיכנס למוזיאון? פחות מ-5% מן האמנים המציגים באגפי האמנות המודרנית הם נשים, אבל 85% מציורי העירום הם של גוף נשי" – שאלה המנכיחה לפתע את פרמטר הגיל החסר. היה צריך להוסיף בפוסטר את המילים "צעירה" ו"צעיר", כדי שיהיה מדויק: "האם נשים צריכות להיות ערומות וצעירות כדי להיכנס למוזיאון? פחות מ-5 אחוזים מן האמניות המציגים באגפי האמנות המודרנית הם נשים, אבל 85 אחוז מציורי העירום הם של גוף נשי צעיר". דומה כי אישה זקנה עירומה אין איש רוצה לראות, ודקל עוסקת בכך בהרחבה בפרק השישי של הספר, המוקדש ל"עירום ומיניות". הפרספקטיבה הגילאית שמה ללעג את אבחנתו המפורסמת של פילוסוף האמנות קנת קלארק בין הNUDE האמנותי ל-NAKED הפיסי. דומה כי כל ציור עירום של אישה זקנה ייכלל תחת NAKED. "גוף האישה הזקנה נתון לכוחות ולמאבקים והוא נהפך למושא מובהק של ביו פוליטיקה" כותבת דקל בצדק.

הניראות, או למעשה חוסר הניראות, המאבק נגד השקיפות, ההתעלמות, האייג'זים המשתולל, העוני הנכפה על זקנות רבות והאופן בו הן מוצגות באמנות – אלו הן

התימות המעסיקות את דקל. דקל, שהיא גם אקטיביסטית, מורגלת בווקטור המאבק נגד תפיסות חברתיות סטריאוטיפיות באשר הן.

אולם בהזדקנות העולמית יש גם תקווה. לא בכדי כתב לאחרונה אביגדור פלדמן על שופטת בית המשפט העליון האמריקאי רות ביידר גינסבורג כי מצאה את קולה הייחודי והפכה לגיבורת תרבות רק בשנותיה האחרונות, לאחר גיל 70. היא שימשה על כס השיפוט עד גיל 87. זקנות וזקנים פחות חוששים להביע את דעתם, מבינים את העולם הרבה יותר, מודעים לחשיבות הערכים האנושיים הנתונים כל הזמן תחת מתקפה, מעריכים את האלטרואיזם על פני האגואיזם האופייני לצעירים. עולם בו ישמשו יותר ויותר זקנים בתפקידי מפתח אולי יהיה עולם טוב יותר. גם הקרבה למוות מעניקה לזקנות ולזקנים רבים תפיסה אחרת של רוחניות, היכולה לשאת פירות לכלל החברה. אנו חיים בעולם שמזדקן. הפעילויות לזקנים מתרבות, הערים שמזדקנות משתנות, ויתכן כי שינויים אלו ייטיבו עם כולם. ידוע למשל, כי אחד הגורמים המרסנים את האלימות המשתוללת במגרשי הכדורגל היא נוכחותן של נשים. חיטבו על נשים זקנות הממלאות את היציעים וצופות בהנאה במשחק! לו נדע למנף את הזדקנות העולם, נוכל אולי ליהנות גם מזקנתנו שלנו!